

PIOTR SOBAŃSKI
Kancelaria adwokacka, Zielona Góra

Niepodważalność skutków wywłaszczeń niemieckich majątków prywatnych po II wojnie światowej w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Słowa kluczowe: II wojna światowa, Europejska Konwencja Praw Człowieka, Europejski Trybunał Praw Człowieka, odszkodowania wojenne

1. Wstęp

Po II wojnie światowej Polska dokonała wywłaszczeń niemieckiego mienia położonego na całym terytorium, włącznie z Ziemiami Odzyskanymi. Przejęcie majątków niemieckich nastąpiło zgodnie z wolą Wielkich Mocarstw, która była konsekwencją sposobu, w jaki Niemcy prowadziły II wojnę światową oraz ich bezwarunkową kapitulację. Niemieckie mienie przeszło na własność Polski w związku z wykonaniem Umowy Poczdamskiej z dnia 2 sierpnia 1945 r.¹ tytułem przysługujących Polsce odszkodowań wojennych².

Wszystkie normy polskiego prawa wewnętrznego regulujące wywłaszczenie majątków niemieckich cechował skutek, polegający na przejęciu przez Polskę własności z mocy prawa. Zakres wywłaszczenia był szczelny pod względem przedmiotowym i podmiotowym. Wywłaszczenie objęło wszystkie majątki osób fizycznych i prawnych położone w Polsce³. Postępowania przed polskimi sądami, mające doprowadzić do restytucji bądź uzyskania odszkodowań, nie mają

¹ Umowa Poczdamska z dnia 2 sierpnia 1945 r. (http://avalon.law.yale.edu/20th_century/decade17.asp) [data dostępu: 5 września 2016 r.].

² Szerzej P. Sobański, *Problematyka prawną przejęcia niemieckich majątków przez państwo polskie*, „Administracja. Teoria, Dydaktyka, Praktyka” 2007, Nr 3, s. 190–194; ibidem, *Krytyka stanowiska doktryny niemieckiej w sprawie powojennych wywłaszczeń majątków prywatnych na Ziemach Odzyskanych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2008, Zeszyt 1, s. 116–118; na temat odszkodowań w prawie międzynarodowym zob.: A. Zbaraszewska, *Dylematy międzynarodowej odpowiedzialności państw*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2007, z. 1, s. 58–60.

³ S. Hambura, *Reparacje wojenne w stosunkach polsko-niemieckich, Ekspertyza z dnia 3 stycznia 2004 r.*, Biuro Studiów i Ekspertyz nr 302, IP-105 P (http://biurose.sejm.gov.pl/teksty_pdf_04/e-302.pdf) [data dostępu: 5 września 2016 r.].

szans na powodzenie, gdyż wywłaszczenie niemieckich majątków po II wojnie światowej jest traktowane jako zgodne z prawem⁴.

2. Krytyka dokonanych przez Polskę wywłaszczeń w oparciu o regulacje EKPC i Protokołu Nr 1 do EKPC

Dnia 4 listopada 1950 r. w Rzymie została przyjęta i podpisana Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (EKPC)⁵, która miała wpływ na ocenę powojennych wywłaszczeń ze strony doktryny przychylniej środowiskom wysiedlonych Niemców, czyli tzw. Doktrynie Wypędzonych⁶. S. Wenk ocenia dokonane przez Polskę wywłaszczenia niemieckich majątków jako uchybiające prawom człowieka⁷. W odniesieniu do działań podjętych wobec Niemców po II wojnie światowej A. M. de Zayas eksponuje naruszenie zakazu dyskryminacji zawartego w EKPC⁸. W ocenie T. H. Irmschera, wywłaszczenia niemieckich majątków prywatnych po wojnie były dyskryminujące, ponieważ polskie regulacje zostały skierowane wyłącznie do Niemców, względnie stawiały ich w gorszej sytuacji niż wywłaszczanych Polaków⁹. F. Ermacora uznaje bezprawność wywłaszczeń z uwagi na dyskryminację rasową wobec Niemców poprzez zastosowanie z góry zaplanowanej akcji¹⁰.

Zgodnie z zasadą określoną w art. 14 EKPC, korzystanie z praw i wolności wymienionych w EKPC powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z wymienionych w art. 14 EKPC powodów, w tym rasy, pochodzenia narodowego,

⁴ J. Barcz, J. A. Frowein, *Ekspertyza w sprawie roszczeń z Niemiec przeciwko Polsce w związku z drugą wojną światową*, 2004 (http://www.mpil.de/files/pdf1/anspr_pol.pdf) [data dostępu: 5 września 2016 r.]; T. H. Irmscher, *Deutsch-polnische Vermögensfragen. Eine deutsche Sicht*, „WeltTrends-Papiere” 2007, t. 3, s. 18; N. von Redecker, *Die polnischen Vertreibungsdekrete und die offenen Vermögensfragen zwischen Deutschland und Polen*, Frankfurt am Main 2004, s. 7; E. Klein, *Gutachten zur Rechtslage des im heutigen Polen entzogenen Privateigentums Deutscher*, Potsdam 2005, s. 121.

⁵ Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z dnia 10 lipca 1993 r., Nr 61, poz. 284) [data dostępu: 5 września 2016 r.].

⁶ Szerzej: S. Hambura, op. cit.; W. M. Góralski, *Przejęcie własności niemieckiej przez Państwo Polskie po drugiej wojnie światowej na Ziemiach Zachodnich i Północnych a niemieckie roszczenia odszkodowawcze*, Warszawa 2004 (<http://uwlaszczenia.gabo.pl/dok1.php?id=126>) [data dostępu: 11 lipca 2016 r.].

⁷ S. Wenk, *Das konfiszierter deutsche Privatvermögen in Polen und der Tschechoslowakei. Die Rechtslage nach Abschluß des deutsch-polnischen und deutsch-tschechoslowakischen Nachbarschaftsvertrages*, Frankfurt am Main 1993, s. 93–94.

⁸ A. M. de Zayas, *Die Vertreibung der Deutschen völkerrechtswidrig damals wie heute. Heimatrecht als fundamentales Menschenrecht* (http://alfreddezayas.com/Lectures/Schlesier-treffen_de.shtml) [data dostępu: 11 lipca 2016 r.].

⁹ T. H. Irmscher, op. cit., s. 10.

¹⁰ F. Ermacora, *Das deutsche Vermögen in Polen. Ein Rechtsgutachten*, München 1996, s. 70.

przynależności do mniejszości narodowej bądź z jakichkolwiek innych przyczyn¹¹. Należy jednak zauważyć, że w EKPC nie została wprowadzona ogólna zasada równości¹². Do tej ogólnej zasady odnosi się dopiero pochodzący z 2000 r. Protokół Nr 12 do EKPC¹³, którego Polska nie ratyfikowała¹⁴. Natomiast zasada równości, o której mowa w art. 14 EKPC, znajduje zastosowanie jedynie w przypadku naruszenia prawa materialnego, określonego w EKPC bądź w Protokołach do EKPC¹⁵. ETPC w wyroku z dnia 12 lipca 2001 r. potwierdził, że art. 14 EKPC uzupełnia inne materialne postanowienia EKPC i Protokołów, nie mając bytu samodzielnego¹⁶. Również w decyzji z dnia 13 grudnia 2005 r. ETPC uznał, że art. 14 EKPC jest skuteczny jedynie w odniesieniu do kwestii korzystania z praw i wolności, gwarantowanych przez EKPC¹⁷. W świetle orzecznictwa ETPC art. 14, uzupełniając ochronę innych praw przewidzianych w EKPC, nie może być zatem wyłączną podstawą do wniesienia skargi. Zakaz dyskryminacji ma wyłącznie charakter akcesoryjny wobec praw chronionych w EKPC¹⁸.

W Doktrynie Wypędzonych podnoszone są zarzuty, że w związku z dokonanymi bez odszkodowania wywłaszczeniami niemieckich majątków prywatnych Polska ponosi odpowiedzialność za rażące naruszenie podstawowego prawa człowieka, jakim jest prawo własności¹⁹. Konfiskaty zostały dokonane zbiorczo w odniesieniu do cudzoziemców²⁰. Tym samym Polska miała dopuścić się w ocenie A. M. de Zayas dyskryminacji wobec niemieckich obywateli²¹.

¹¹ W. M. Góralski, *Przejęcie własności...*; P. Badura, *Gleiche Freiheit im Verhältnis zwischen Privaten – die verfassungsrechtliche Problematik der Umsetzung der EG-Diskriminierungsrichtlinien in Deutschland*, „Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht” 2008, Nr 68, s. 356.

¹² M. Ciesielska, *Zakaz dyskryminacji i zasada równości w regionalnych systemach ochrony praw człowieka na przykładzie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Arabskiej Karty Praw Człowieka [w:] Ochrona praw człowieka w wymiarze regionalnym*, red. M. Marcinko, Kraków 2012, s. 23; J. Barcz, J. A. Frowein, op. cit.

¹³ Protokół nr 12 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4 listopada 2000 r. (<https://www.msw.gov.pl/download.php?s=1&id=657>) [data dostępu: 5 września 2016 r.].

¹⁴ P. Burgoński, *Europeizacja polskiej polityki równościowej i antydyskryminacyjnej*, „Przeгляд Europejski” 2012, Nr 2, s. 154.

¹⁵ J. Barcz, J. A. Frowein, op. cit.

¹⁶ Wyrok ETPC z 12 lipca 2001 r., skarga nr 42527/98, *Książę Hans Adam II Liechtenstein v. Niemcy* (www.echr.coe.int).

¹⁷ Decyzja ETPC z 13 grudnia 2005 r., skarga nr 17120/04, *Josef Bergauer i inni v. Republika Czeska* (www.echr.coe.int).

¹⁸ W. M. Góralski, *Przejęcie własności...*; M. Ciesielska, op. cit., s. 23.

¹⁹ M. Krzyżanowska-Mierzevska, *Problem wywłaszczonej własności w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i jego odniesienie do niemieckich roszczeń majątkowych wobec Polski [w:] Transfer, obywatelstwo, majątek. Trudne problemy stosunków polsko-niemieckich. Studia i dokumenty*, red. W. M. Góralski, Warszawa 2005, s. 336; J. Sandorski, *Zrzeczenie się w 1953 r. przez Polskę reparacji wobec Niemiec w świetle prawa międzynarodowego [w:] Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944–2004*. t. I. Studia, red. W. M. Góralski, Warszawa 2004, s. 132.

²⁰ E. Klein, op. cit., s. 37.

²¹ A. M. de Zayas, op. cit.

W Doktrynie Wypędzonych podnoszone jest naruszenie przez Polskę art. 1 Protokołu Nr 1 do EKPC²² polegające na pogwałceniu prawa do poszanowania własności Niemców po II wojnie światowej²³. F. Ermacora twierdzi, że art. 1 Protokołu Nr 1 ma zastosowanie do oceny polskich wywłaszczeń niemieckich majątków prywatnych dokonanych bezpośrednio po wojnie²⁴. Ustalenie pogwałcenia art. 1 ma na celu uzyskanie od Polski pełnego odszkodowania, według wartości rzeczywistej wywłaszczonego majątku²⁵.

K. Przybyszewski podkreśla, że w podstawowym katalogu praw człowieka, zawartym w EKPC, nie występuje prawo do własności²⁶. Umieszczenie zasady ochrony własności w treści EKPC budziło wiele kontrowersji, w szczególności dotyczących zagadnienia odszkodowań za wywłaszczenie mienia dokonane w drodze nacjonalizacji²⁷. Państwa, które podpisały EKPC, dopiero w Protokole Nr 1 z 20 marca 1952 r. odniosły się do kwestii prawa własności²⁸. Przyjęcie art. 1 Protokołu Nr 1 było wynikiem kompromisu, jaki zawarły państwa Rady Europy²⁹.

Art. 1 Protokołu Nr 1 gwarantuje prawo własności przez uznanie prawa jednostki do swobodnego korzystania ze swojego mienia, chroniąc jednostkę przed działaniami podejmowanymi ze strony państwa³⁰. Art. 1 zawiera zakaz arbitralności przy dokonywaniu wywłaszczeń³¹. Zgodnie z art. 1, nikt nie może być pozbawiony własności, chyba że wywłaszczenie jest dokonane w interesie publicznym, na warunkach przewidzianych przez ustawę, zgodnie z zasadami ogólnymi prawa międzynarodowego³². Również F. Ermacora nie zaprzecza, że art. 1 nie zabrania wywłaszczenia, ale nakazuje zapłatę odszkodowania³³. Wniesiona przez Niemców Sudeckich skarga przeciwko Czechom, która została

²² Protokół Nr 1 z 20 marca 1952 r. do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Dz. U. z dnia 4 kwietnia 1995 r., Nr 36, poz. 175).

²³ B. Sierakowski, *Wyłączenie osób narodowości niemieckiej z grona uprawnionych określonych w projekcie ustawy o świadczeniach pieniężnych przyznawanych niektórym osobom, których dotyczyły procesy nacjonalizacji*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2009, z. 4, s. 91.

²⁴ F. Ermacora, op. cit., s. 76.

²⁵ W. M. Góralski, *Podstawy prawne, przedmiot i program przewłaszczenia własności niemieckiej na Ziemiach Zachodnich i Północnych na podstawie i w ramach Umowy Poczdamskiej [w:] Problem reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944–2004*, t. I. *Studia*, red. W. M. Góralski, Warszawa 2004, s. 224.

²⁶ K. Przybyszewski, *Prawa człowieka w kontekstach kulturowych*, Poznań 2010, s. 67.

²⁷ W. M. Góralski, *Przejęcie własności...*

²⁸ M. Sornarajah, *The pursuit of nationalized property*, Dordrecht 1986, s. 235.

²⁹ Ł. Duda, J. Kociubiński, *Realizacja ochrony własności w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka na podstawie orzeczenia Lithgow i inni* (<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/34400/0015.pdf>) [data dostępu: 5 września 2016 r.].

³⁰ M. Muszyński, *Roszczenia majątkowe „wypędzonych” w prawie międzynarodowym (Część 2)* (http://www.komk.ovh.org/obywate1_18.html) [data dostępu: 5 września 2016 r.]; M. Bothe, *Die Anwendung der Europäischen Menschenrechtskonvention in bewaffneten Konflikten – eine Überforderung?*, „Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht” 2005, Nr 65, s. 621.

³¹ Ł. Duda, J. Kociubiński, op. cit.

³² M. Krzyżanowska-Mierzewska, op. cit., s. 336.

³³ F. Ermacora, op. cit., s. 77.

odrzucona przez ETPC decyzją z dnia 13 grudnia 2005 r. opierała się na naruszeniu art. 14 EKPC i art. 1 Protokołu Nr 1³⁴. Należy przy tym zauważyć, że zastosowanie w danej sprawie art. 14 EKPC w związku z art. 1 Protokołu Nr 1 do EKPC wymaga ustalenia, że naruszenie zasady niedyskryminacji miało związek z naruszeniem prawa własności³⁵.

Regulacja art. 1 Protokołu Nr 1 nie daje gwarancji prawa do nabycia majątku. Art. 1 nie przewiduje ochrony „prawa do własności”, lecz „prawa własności.”³⁶ ETPC w decyzji wydanej w sprawie *Pelagia Potocka i inni v. Polska*, wskazał, że mienie w rozumieniu art. 1 może być albo mieniem istniejącym, albo prawnie uzasadnionym oczekiwaniem skarżącego uzyskania efektywnego korzystania z prawa majątkowego³⁷. Art 1 nie chroni samej szansy na uzyskanie własności³⁸. W sprawie *Stasu Jasiuniene v. Litwa*, rozpoznawanej merytorycznie³⁹, ETPC uznał w wyroku, że ekspektatywa odzyskania dawno utraconego prawa własności nie może być traktowana jako mienie w rozumieniu art. 1⁴⁰.

W oparciu o regulacje zawarte w EKPC, przejęcie niemieckich majątków po II wojnie światowej jest krytykowane przez Doktrynę Wypędzonych łącznie z wysiedleniami, które dotknęły wywłaszczonych obywateli. Podnosi się naruszenie przez Polskę zawartego w art. 3 EKPC zakazu nieludzkiego albo poniżającego traktowania⁴¹. Masowe wysiedlenia Niemców z Polski trwały do schyłku 1947 r.⁴². Wyjazdy Niemców do radzieckiej strefy okupacyjnej zostały wznowione na podstawie umowy z 31 maja 1948 r, jednak wyjeżdżające osoby musiały uzyskać zezwolenie od władz strefy⁴³.

W ocenie E. Kleina dokonane przez Polskę wywłaszczenia niemieckich majątków prywatnych należy traktować jako część polityki wypędzeń ludności niemieckiej i zbrodnią przeciwko ludzkości⁴⁴. Według R. von Launa, nie można

³⁴ Decyzja ETPC z 13 grudnia 2005 r., skarga nr 17120/04, *Josef Bergauer i inni v. Republika Czeska* (www.echr.coe.int).

³⁵ W. M. Góralski, *Przejęcie własności...*

³⁶ B. Garlacz, *Niemieckie roszczenia odszkodowawczo-windykacyjne z tytułu majątków pozostawionych w Polsce w świetle kompetencji ratione materiae Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „*Studia Europejskie*” 2005, Nr 4, s. 125.

³⁷ Decyzja ETPC z 6 kwietnia 2000 r., skarga nr 33776/96, *Pelagia Potocka i inni v. Polska* (www.echr.coe.int).

³⁸ D. König, *Der Schutz des Eigentums im europäischen Recht*, „*Bitburger Gespräche*” 2004, Nr 1, s. 135.

³⁹ Decyzja ETPC z 24 października 2000 r., skarga nr 41510/98, *Stasu Jasiuniene v. Litwa* (www.echr.coe.int).

⁴⁰ Wyrok ETPC z 6 marca 2003 r., skarga nr 41510/98, *Stasu Jasiuniene v. Litwa* (www.echr.coe.int).

⁴¹ W. M. Góralski, *Podstawy prawne...*

⁴² P. Kacprzak, *Polityka władz polskich wobec ludności niemieckiej w okresie funkcjonowania Ministerstwa Ziem Odzyskanych*, „*Czasopismo Prawno-Historyczne*” 2010, z. 2, s. 235; F. Faust, *Das Potsdamer Abkommen und seine Völkerrechtliche Bedeutung*, Berlin 1964, s. 185.

⁴³ P. Madajczyk, *Wysiedlenia i przesiedlenia popoczdamskie ludności niemieckiej z Polski*, [w:] *Transfer, obywatelstwo, majątek. Trudne problemy stosunków polsko-niemieckich. Studia i dokumenty*, red. W. M. Góralski, Warszawa 2005, s. 41.

⁴⁴ E. Klein, op. cit., s. 45.

usprawiedliwić wysiedleń, gdyż zostały podyktowane przyjęciem kolektywnej winy Niemców⁴⁵. B. Gafert uważa natomiast, że podłożem wysiedleń nie było przyjęcie winy zbiorowej Niemców, lecz chęć dokonania zemsty na niemieckiej ludności cywilnej⁴⁶. Również M. Kittel, B. Rill i U. Fink traktują wysiedlenia, jako sprzeczne z prawem międzynarodowym⁴⁷. Wysiedlenia Niemców po II wojnie światowej miały być tym samym bezprawne *per se* jako naruszające prawa człowieka⁴⁸. W. Thüne i D. G. Gornig wskazują w odniesieniu do osób dotkniętych wysiedleniami, że należy respektować ich prawa, jako prawa człowieka⁴⁹.

EKPC nie zawiera jednak definicji tortur ani niehumanitarnego lub poniżającego traktowania lub karania, o których mowa w art. 3 EKPC⁵⁰. A. Bodnar zauważa, że EKPC należy postrzegać, jako umowę międzynarodową podlegającą ciągłej ewolucyjnej interpretacji w świetle zmieniających się okoliczności. Tym samym zakres ochrony wynikającej z art. 3 EKPC ulegał w kolejnych latach zmianom⁵¹. J. Kranz wskazuje, że EKPC z 1950 r. nie zajmowała się problematyką wysiedleń, lecz ograniczała się do kwestii pozbawienia wolności. Dopiero Protokół Nr 4 do EKPC z dnia 16 września 1963 r.⁵² wprowadził w art. 3 i art. 4 zakazy dotyczące wysiedleń⁵³.

⁴⁵ R. von Laun, *Das Recht auf die Heimat*, Hannover 1951, s. 16.

⁴⁶ B. Gafert, *Vier Phasen von Flucht und Vertreibung – zur Vorgeschichte der Ankunft in der SBZ (1944/45–1947/48)* (http://www.fes.de/magdeburg/pdf/6_10_14_Gafert.pdf), [data dostępu: 5 września 2016 r.].

⁴⁷ M. Kittel, *Ein wichtiges Dokument* (http://www.kas.de/wf/doc/kas_22454-544-1-30.pdf?120321132441) [data dostępu: 5 września 2016 r.]; B. Rill, *Völkerrechtliche Lehren aus der Vertreibung der Deutschen aus ihren Siedlungsgebieten ab 1944/45?* (http://www.hss.de/downloads/argumente_materialien_28.pdf) [data dostępu: 5 września 2016 r.]; U. Fink, *Die Schutzpflicht der Bundesregierung den Vertriebenen deutscher Staatsangehörigkeit gegenüber – Rechtslage und Praxis* (http://www.hss.de/downloads/argumente_materialien_28.pdf) [data dostępu: 5 września 2016 r.].

⁴⁸ O. Kimminich, *Das Vertriebungsverbot in der völkerrechtlichen Entwicklung*, [w:] *Flucht und Vertreibung: Vorträge eines Symposiums veranstaltet vom Institut für Völkerrecht der Universität Würzburg 19.–22. November 1985*, red. D. Blumenwitz, Köln 1987, s. 95; S. Egel, *Sudetendeutsche Passion*, Antwerpen 2003, s. 40.

⁴⁹ W. Thüne, *Menschenrechte sind unteilbar* (<http://suche.ostpreussenarchiv.de/online-archiv/file.asp?Folder=archiv99&File=3599o05.htm&STR1=vertreibung&STR2=potsdamer%20abkommen&STR3=enteignung&STR4=>), [data dostępu: 5 września 2016 r.]; D. G. Gornig, *Das Verbot von Vertreibung und ethnischer Säuberung* (http://www.hss.de/downloads/argumente_materialien_28.pdf) [data dostępu: 5 września 2016 r.].

⁵⁰ I. J. Bišta, *Zakaz tortur, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania* (http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/52914/03_Izabela_Joanna_Bista.pdf) [data dostępu: 5 września 2016 r.].

⁵¹ A. Bodnar, *Skuteczność Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w Polsce*, [w:] *Skuteczność prawa*, red. T. Giaro, Warszawa 2010, s. 191.

⁵² Protokół Nr 4 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 16 września 1963 r. (Dz. U. z 4 kwietnia 1995 r., Nr 36, poz. 175).

⁵³ J. Kranz, *Wysiedlenie ludności niemieckiej w wyniku II wojny światowej: krzywdy czy bezprawie?*, Warszawa 2013, s. 74.

3. Zagadnienie obowiązywania unormowań EKPC i Protokołu Nr 1 w odniesieniu do Polski

Polska jest stroną EKPC od daty jej ratyfikacji, która nastąpiła 19 stycznia 1993 r. Protokół Nr 1 do EKPC wszedł w życie w odniesieniu do Polski dnia 10 października 1994 r.⁵⁴. Tym samym okres wcześniejszy nie podlega jurysdykcji temporalnej ETPC⁵⁵. M. Krzyżanowska-Mierzewska podkreśla, że w postanowieniach EKPC brakuje uregulowań, z których wynikałaby intencja nadania jej postanowieniom mocy retroaktywnej⁵⁶.

J. Sandorski eksponuje okoliczność, że międzynarodowe prawo w zakresie praw człowieka ma dynamiczny charakter, chociaż nie rozwija się cały czas „ruchem jednostajnie przyspieszonym”. Dało się zauważyć okresy jego gwałtownego rozwoju, powodującego powstawanie nowych praw człowieka, w szczególności zaraz po powołaniu ONZ. Z drugiej strony, istniały długie lata wstrzymania procesu rozprzestrzeniania idei praw człowieka, co było widoczne w okresie zimnej wojny⁵⁷. Rozwój ochrony praw człowieka doprowadził do uznania norm chroniących prawa człowieka jako *ius cogens*⁵⁸. Ochrona praw człowieka zastępowała sukcesywnie ochronę praw mniejszości⁵⁹. M. Muszyński podkreśla jednak, że do 1989 r. w państwach Europy Środkowej i Wschodniej z powodów politycznych nie uznawano ewolucji prawa międzynarodowego, która dokonywała się w Europie Zachodniej⁶⁰. W tym okresie również Polska jako polityczne oparcie dla norm prawnych nie przyjmowała koncepcji prawa własności jako prawa człowieka, gdyż własność rozpatrywano przez pryzmat suwerenności państwa⁶¹.

Mimo braku mocy retroaktywnej EKPC i Protokołu Nr 1, zdaniem Doktryny Wypędzonych można kierować skargi przeciwko Polsce, które są związane z podważaniem legalności wywłaszczeń Niemców po II wojnie światowej. W ocenie F. Ermacory, mimo że polskie wywłaszczenia zostały dokonane przed ratyfikacją EKPC, miały one charakter tzw. naruszenia ciągłego⁶². R. Pawelka

⁵⁴ J. Sandorski, *Nieważność zrzeczenia się przez Polskę reparacji wojennych a niemieckie roszczenia odszkodowawcze*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2004, z. 3, s. 55; M. Muszyński, *Roszczenia majątkowe... (Część 2)*.

⁵⁵ M. Lubiszewski, *O jakości polskiego rozliczenia z przeszłością w świetle orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie „Przemek przeciwko Polsce”*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2013, t. 4, s. 64.

⁵⁶ M. Krzyżanowska-Mierzewska, op. cit., s. 331–332.

⁵⁷ J. Sandorski, *Opieka dyplomatyczna a międzynarodowa ochrona praw człowieka*, Poznań 2006, s. 14.

⁵⁸ G. Ress, *Supranationaler Menschenrechtsschutz und der Wandel der Staatlichkeit*, „Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht” 2004, Nr 64, s. 625.

⁵⁹ I. L. Claude, *National Minorities: An international Problem*, Cambridge 1955, s. 21.

⁶⁰ M. Muszyński, *Roszczenia majątkowe „wypędzonych” w prawie międzynarodowym (Część 1)* (http://www.komk.ovh.org/obywate1_16.html) [data dostępu: 5 września 2016 r.].

⁶¹ M. Muszyński, *Przejęcie majątków niemieckich przez Polskę po II wojnie światowej. Studium prawnomiędzynarodowe i porównawcze*, Bielsko-Biała 2003, s. 51.

⁶² F. Ermacora, op. cit., s. 75.

uważa, że wysiedlenia Niemców z Polski, chociaż nastąpiły przed przyjęciem EKPC, należy oceniać na podstawie regulacji EKPC z uwagi na trwałe naruszenie prawa własności, które trwa nadal⁶³.

A. Czaplińska wskazuje, że sprawa dotycząca wydarzeń wcześniejszych może stać się przedmiotem rozstrzygnięcia ETPC, jeżeli zdarzenia, które miały miejsce przed ratyfikacją EKPC lub Protokołów stworzyły sytuację trwającą po dacie ratyfikacji. Jest to konstrukcja ciągłego naruszenia prawa⁶⁴. S. Jarosz-Żukowska również przyznaje, że ETPC uznaje przypadki oczywistego negowania własności dokonywane w formie całkowitego i ciągłego dostępu do mienia za sytuację podobną do wywłaszczenia⁶⁵.

W tym miejscu należy wspomnieć, że orzeczenia ETPC nie mają jedynie wymiaru indywidualnego⁶⁶. Jak podkreśla A. Kalisz, zajmują one w systemach prawnych państw, które przyjęły EKPC, pozycję precedensów faktycznych⁶⁷.

Zdaniem T. Gertnera wyrok ETPC wydany w sprawie *Titina Loizidou v. Turcja* uzasadnia złożenie przez obywateli niemieckich skarg przeciwko Polsce, które dotyczą wywłaszczeń dokonanych po II wojnie światowej⁶⁸. Przedmiotem sprawy przeciwko Turcji było roszczenie obywatelki Republiki Cypryjskiej o odszkodowanie za majątek, który został pozostawiony na terytorium tureckiej części Cypru⁶⁹. ETPC uznał dopuszczalność skargi⁷⁰. ETPC uznał za właściwe odniesienie się do regulacji Protokołu Nr 1 w sytuacji, gdy działania będące przedmiotem skargi zostały podjęte przed wejściem w życie EKPC i Protokołu Nr 1 w stosunku do skarżonego państwa⁷¹. W stanie faktycznym sprawy istniał brak legalności w odniesieniu do środków, pozbawiających własności⁷². Wywłaszczenia zostały bowiem dokonane przez Republikę Północnego Cypru, która nie była uznawana międzynarodowo jako państwo. Zatem władze Republiki

⁶³ R. Pawelka, *Vertreibung darf sich nicht lohnen* (<http://www.preussische-treuhand.org/de/Presse/PDF/Vertreibung.pdf>) [data dostępu: 5 września 2016 r.].

⁶⁴ A. Czaplińska, *Określanie własnej kompetencji przez sądy międzynarodowe – granica czy przejaw swobody orzeczniczej?* [w:] *Granice swobody orzekania sądów międzynarodowych*, red. A. Wyrozumska, Łódź 2014, s. 99–100.

⁶⁵ S. Jarosz-Żukowska, *Właściwość Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach dawnych aktów nacjonalizacyjnych i wywłaszczeniowych oraz nowego ustawodawstwa restytucyjnego – sprawy polskie* (<http://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/34398/0013.pdf>), [data dostępu: 5 września 2016 r.].

⁶⁶ M. Lubiszewski, op. cit., s. 62.

⁶⁷ A. Kalisz, *Multicentryczność systemu prawa polskiego a działalność orzecznicza Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2007, z. 4, 2007, s. 42.

⁶⁸ T. Gertner, *Thesen der Beschwerde der Preußischen Treuhand für diverse Heimatvertriebene zum EGMR* (<http://www.preussische-treuhand.org/de/Presse/PDF/Thesen.pdf>), [data dostępu: 5 września 2016 r.].

⁶⁹ B. Sierakowski, op. cit., s. 91.

⁷⁰ Decyzja EKPC z 4 marca 1991 r., skarga nr 15318/89, *Titina Loizidou v. Turcja* (www.echr.coe.int).

⁷¹ W. M. Góralski, *Podstawy prawne...*, s. 225; B. Sierakowski, op. cit., s. 91.

⁷² Wyrok ETPC z 18 grudnia 1996 r., skarga nr 15318/89, *Titina Loizidou v. Turcja* (www.echr.coe.int).

nie miały kompetencji do dokonania wywłaszczeń⁷³. Władze tureckie pozbawiły skarżącą dostępu do mienia znajdującego się w okupowanej części Cypru⁷⁴. ETPC w sprawie *Loizidou v. Turcja* uznał istnienie naruszenia własności o charakterze trwałym⁷⁵. Zdaniem ETPC, początek naruszenia prawa własności nastąpił przed datą uznania przez Turcję jurysdykcji ETPC, tj. przed dniem 22 stycznia 1990 r.⁷⁶. Naruszenie prawa własności trwało nadal po dacie związania Turcji uregulowaniami EKPC i uznania jurysdykcji ETPC⁷⁷. Nie można przyjąć, że skarżąca przestała posiadać status właściciela majątku⁷⁸. ETPC zasądził na rzecz skarżącej odpowiednie odszkodowanie, które zostało następnie wypłacone przez Turcję⁷⁹. Sytuacja prawna skarżącej była, jak widać, odmienna od sytuacji Niemców wywłaszczonych po II wojnie światowej z uwagi na fakt dokonania konfiskaty na jej szkodę przez podmiot nie uznawany za państwo.

A. Czaplińska zauważa, że ciągłość naruszenia prawa własności może istnieć również w sytuacji, gdy skarżącemu przysługuje roszczenie majątkowe, na którym opiera on swoje uprawnione oczekiwanie wykonywania praw przysługujących właścicielowi. Tego rodzaju oczekiwanie występowało w rozpoznanej przez ETPC sprawie *Broniowski v. Polska*⁸⁰. Sprawa dotyczyła tzw. mienia zabużańskiego. Skarżący był spadkobiercą osoby, która opuściła mienie, znajdujące się w Lwowie⁸¹.

ETPC uznał skargę wniesioną w sprawie *Broniowski v. Polska* za dopuszczalną *ratione temporis*⁸². ETPC potwierdził istnienie trwałego naruszenia prawa własności. Pierwsze naruszenie zaistniało w 1944 r., w związku z pozostawieniem na Kresach majątku, lecz nie spowodowało ono *per se* sytuacji trwałego naruszenia prawa. Natomiast po dniu 10 października 1994 r. skarżący nie uzyskał przysługującej mu na gruncie prawa polskiego rekompensaty, mimo obowiązywania stosownych przepisów w tym zakresie⁸³. ETPC potraktował uznawany przez prawo polskie interes majątkowy skarżącego, jako interes, który podlega ochronie na podstawie art. 1 Protokołu Nr 1⁸⁴. Odszkodowania dla zabużan

⁷³ A. Czaplińska, op. cit., s. 100; E. Klein, op. cit., s. 64.

⁷⁴ S. Jarosz-Żukowska, op. cit.; R. Poew, *Der Beitritt Zyperns zur EU – Probleme des Völkerrechts, des Europarechts und des zypriotischen Rechts*, Münster 2007, s. 97.

⁷⁵ D. Blumenwitz, *Der Fall Loizidou – Das Zypernproblem und das Recht auf die Heimat* (http://www.hss.de/downloads/argumente_materialien_28.pdf), [data dostępu: 5 września 2016 r.].

⁷⁶ W. M. Góralski, *Przejęcie własności...*

⁷⁷ B. Sierakowski, op. cit., s. 92.

⁷⁸ A. Czaplińska, op. cit., s. 100.

⁷⁹ W. M. Góralski, *Przejęcie własności...*; G. Ress, *Supranationaler Menschenrechtsschutz...*, s. 626

⁸⁰ A. Czaplińska, op. cit., s. 100.

⁸¹ J. Eschment, *Musterprozesse vor dem Europäischen Gerichtshof für Menschenrechte: Probleme und Perspektiven des Piloturteilsverfahrens*, Frankfurt am Main 2011, s. 50; M. Krzyżanowska-Mierzewska, op. cit., s. 351

⁸² Decyzja ETPC z 19 grudnia 2002 r., skarga nr 31443/96, *Jerzy Broniowski v. Polska* (www.echr.coe.int).

⁸³ J. Barcz, J. A. Frowein, op. cit.

⁸⁴ Decyzja ETPC z 19 grudnia 2002 r., skarga nr 31443/96, *Jerzy Broniowski v. Polska* (www.echr.coe.int).

zostały bowiem uregulowane w polskim prawie⁸⁵. S. Jarosz-Żukowska wskazuje, że przedmiotem skargi był brak realizacji prawa do rekompensaty w postaci prawa zaliczenia wartości nieruchomości pozostawionych za Bugiem na poczet wartości nieruchomości nabywanych od Skarbu Państwa, które przysługiwało skarżącemu w myśl polskich przepisów⁸⁶. Wyrokiem z dnia 22 czerwca 2004 r. ETPC potwierdził naruszenie prawa skarżącego, gwarantowanego przez art. 1 Protokołu Nr 1⁸⁷. Wydany w sprawie wyrok miał charakter wyroku pilotażowego. Zgodnie z treścią wyroku Polska powinna w drodze odpowiednich środków prawnych zapewnić skuteczną i szybką realizację uprawnienia przysługującego skarżącemu oraz innym Zabuzanom, których mienie zostało wywłaszczone⁸⁸.

Niemieccy autorzy dostrzegają specyfikę stanów faktycznych, do których odnoszą się orzeczenia ETPC wydane w sprawach *Broniowski v. Polska* i *Titina Loizidou v. Turcja*. J. Eckert zauważa, że w przeciwieństwie do sytuacji prawnej Niemców wywłaszczonych po II wojnie światowej, sprawa *Broniowski v. Polska* dotyczyła odszkodowań jednoznacznie uregulowanych w polskim prawie i potwierdzonych przez polskie sądy⁸⁹. T. Irmscher wykluczył możliwość potraktowania przez ETPC roszczeń wysiedlonych Niemców tak jak w orzeczeniu wydanym w sprawie *Titina Loizidou v. Turcja* i założył odrzucenie niemieckich skarg przeciwko Polsce⁹⁰. E. Klein wskazuje, że odmiennie niż w sprawie *Titina Loizidou v. Turcja*, wywłaszczenia niemieckich majątków po II wojnie światowej zostały dokonane przez Polskę, która była państwem uznanym międzynarodowo⁹¹. Również J. Eckert przewidywał, że skargi przeciwko Polsce, złożone do ETPC w związku z kwestionowaniem powojennych wywłaszczeń majątków niemieckich, zostaną odrzucone⁹².

⁸⁵ J. Eckert, *Reparacje wojenne a rezygnacja z nich: niemiecko-polskie stosunki z perspektywy historyczno-prawnej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005, z. 2, s. 29.

⁸⁶ S. Jarosz-Żukowska, op. cit.

⁸⁷ Wyrok ETPC z 22 czerwca 2004 r., skarga nr 31443/96, *Jerzy Broniowski v. Polska* (www.echr.coe.int).

⁸⁸ G. Ress, *Der Europäische Gerichtshof für Menschenrechte als pouvoir neutre*, „Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht” 2009, Nr 69, s. 294; A. Wiśniewski, *Orzecznictwo strasburskie wobec specyfiki procesu implementacji europejskiej konwencji praw człowieka w państwach środkowo- i wschodnioeuropejskich*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2010, Tom 1, s. 169; J. Czepek, *Czy wymuszone zaginięcia mogą stanowić problem systemowy w kontekście orzecznictwa ETPC?: rozważania na temat wyroku ETPC w sprawie Aslakhanova i inni przeciwko Rosji*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2013, Tom 4, s. 12.

⁸⁹ J. Eckert, op. cit., s. 29.

⁹⁰ T. H. Irmscher, op. cit., s. 19.

⁹¹ E. Klein, op. cit., s. 64.

⁹² J. Eckert, op. cit., s. 29.

4. Decyzje ETPC wydane w sprawach przeciwko Polsce dotyczących powojennych wywłaszczeń

W kierowanej do ETPC skardze przeciwko państwu można podnosić naruszenie praw zawartych w EKPC oraz w Protokołach do EKPC⁹³. Aby indywidualna skarga mogła ulec merytorycznemu rozpoznaniu przez ETPC, powinna spełniać wymogi dopuszczalności⁹⁴. Te wymogi zostały określone w art. 35 EKPC.

W. M. Góralski wskazuje, że niemiecka koncepcja dochodzenia roszczeń przed sądami w Polsce opierała się początkowo na założeniu uzyskania niekorzystnego dla wywłaszczonych obywateli precedensu sądowego, który otworzyłby drogę do wystąpienia ze skargami do ETPC. Powiernictwo Pruskie zakładało, że polskie sądy determinowane ustawodawstwem wewnętrznym będą odrzucały niemieckie pozwy o odszkodowania⁹⁵.

Dnia 15 listopada 2006 r. do ETPC wpłynęły 22 indywidualne skargi przeciwko Polsce. Skargi dotyczyły niemieckiego mienia, które na podstawie polskich aktów prawnych, wydanych w latach 1945–1946, zostało wywłaszczone bez odszkodowania. Powiernictwo Pruskie reprezentowało osoby skarżące i nagłośniło medialnie fakt wszczęcia postępowań przeciwko Polsce⁹⁶.

Autorzy skarg wniesionych przez Powiernictwo Pruskie zaniechali wyczerpania dróg prawnych przed polskimi sądami, kierując od razu skargi do ETPC⁹⁷. Należy jednak zauważyć, że zasada wyczerpania środków prawnych przed wniesieniem skargi ma charakter prewencyjny. Jej respektowanie służy zapobieżeniu przedwczesnego przekształcenia się sporu między jednostką i państwem w spór międzynarodowy⁹⁸. Zasada ta ma również na celu chronić suwerenność państwa i zmierzać do uniknięcia powstawania niepotrzebnych konfliktów między państwami⁹⁹. Ze stanowiska ETPC wyrażonego w wyroku z dnia 7 grudnia 1976 r.¹⁰⁰ można wywnioskować, że zasada wyczerpania nie musi być bezwzględnie przestrzegana, gdy oczywisty jest brak przewidzianych w prawie państwowym adekwatnych i skutecznych środków do dochodzenia

⁹³ A. von Bogdandy, I. Venzke, *Zur Herrschaft internationaler Gerichte: Eine Untersuchung internationaler öffentlicher Gewalt und ihrer demokratischen Rechtfertigung*, „Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht” 2010, Nr 70, s. 17; B. Garlacz, op. cit., s. 122.

⁹⁴ J. Barcz, J. A. Frowein, op. cit.

⁹⁵ W. M. Góralski, *Przejęcie własności...*

⁹⁶ T. Gertner, op. cit.; S. Raabe, *Die Klagen der Preußischen Treuhand. Zwischen politischer Hysterie und rechtlichen Fragen* (http://www.kas.de/wf/doc/kas_10546-1522-1-30.pdf?070324173555), [data dostępu: 5 września 2016 r.]; H. Putzke, G. Morber, *Powiernictwo Pruskie – problem legalności działania*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2008, Nr 1, s. 87.

⁹⁷ Decyzja ETPC z 7 października 2008 r., skarga nr 47550/06, *Preussische Treuhand GmbH & CO. Kg A.A. v. Polska* (www.echr.coe.int).

⁹⁸ J. Sandorski, *Opieka dyplomatyczna...*, s. 199.

⁹⁹ W. M. Góralski, *Przejęcie własności...*

¹⁰⁰ Wyrok ETPC z 7 grudnia 1976 r., skarga nr 5493/72, *Richard Handyside v. Wielka Brytania* (www.echr.coe.int).

roszczenia¹⁰¹. W razie niewykorzystania środka odwoławczego, konieczne jest wykazanie przez skarżącego, że byłby on nieskuteczny¹⁰². ETPC rozpoznając sprawę ustala, jakie środki przysługiwały skarżącemu oraz to, czy umożliwiają one rzeczywiste dochodzenie roszczeń¹⁰³. W odniesieniu do roszczeń wywłaszczonych Niemców, jak zostało wyżej wskazane, postępowania przed polskimi sądami nie mają z góry szans na powodzenie.

Autorzy skarg wniesionych przez Powiernictwo Pruskie utożsamiali swoją sytuację ze stanem faktycznym sprawy *Titina Loizidou v. Turcja*¹⁰⁴. W ocenie T. Gertnera, skoro ETPC w tej sprawie stwierdził, że również jednostka może powodować się na naruszenie *ius cogens*, to Polska jest zobowiązana do restytucji wywłaszczonego mienia w odniesieniu do obywateli niemieckich¹⁰⁵. Polsce zarzucono odpowiedzialność za krzywdy doznane przez Niemców związku z przesiedleniami, porównując je do czystek etnicznych i do ludobójstwa¹⁰⁶. W skargach podniesiono naruszenie zakazu dyskryminacji przewidzianego w art. 3 EKPC, które zaistniało wraz z nieposzanowaniem prawa własności¹⁰⁷.

Skargi zostały odrzucone dnia 7 października 2008 r. z uwagi na niedopuszczalność *ratione temporis*. ETPC powołał się w decyzji na orzeczenia wydane w sprawach: *Jan Malhous v. Republika Czeska*, *Elena Smoleanu v. Rumunia*, *Josef Bergauer i inni v. Republika Czeska* i *Wolf-Ulrich von Maltzan i inni v. Niemcy*¹⁰⁸. Cytowane orzeczenia dotyczyły m.in. kwestii naruszenia przez skarżone państwa art. 1 Protokołu Nr 1 do EKPC. W sprawie *Jan Malhous v. Republika Czeska*, ETPC uznał dopuszczalność skargi jedynie w odniesieniu do naruszenia art. 6 § 1 EKPC, nie zaś art. 1 Protokołu Nr 1¹⁰⁹. W sprawie przeciwko Czechom został wydany 12 lipca 2001 r. wyrok, w którym zostało potwierdzone w odniesieniu do osoby skarżącego naruszenie art. 6 § 1 EKPC¹¹⁰. W wyroku z 12 lipca 2001 r. ETPC orzekł, że wywłaszczenia sprzed wejścia w życie EKPC nie podlegają jego ocenie¹¹¹. W sprawie *Elena Smoleanu*

¹⁰¹ J. Sandorski, *Opieka dyplomatyczna...*, s. 240; R. Mizerski, *Podstawy obowiązku ustanowienia i stosowania krajowych gwarancji proceduralnych w systemie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 2013, t. 4, s. 74.

¹⁰² W. M. Góralski, *Przejęcie własności...*

¹⁰³ Wyrok ETPC z 16 września 1996 r., skarga nr 21893/93, *Abdurrahman Akdivar i inni v. Turcja* (www.echr.coe.int).

¹⁰⁴ Wyrok ETPC z 18 grudnia 1996 r., skarga nr 15318/89, *Titina Loizidou v. Turcja* (www.echr.coe.int).

¹⁰⁵ T. Gertner, op. cit.

¹⁰⁶ B. Sierakowski, op. cit., s. 81.

¹⁰⁷ T. Gertner, op. cit.

¹⁰⁸ Decyzja ETPC z 7 października 2008 r., skarga nr 47550/06, *Preussische Treuhand GmbH & CO. Kg A.A. v. Polska* (www.echr.coe.int).

¹⁰⁹ Decyzja ETPC z 13 grudnia 2000 r., skarga nr 33071/96, *Jan Malhous v. Republika Czeska* (www.echr.coe.int).

¹¹⁰ Wyrok ETPC z 12 lipca 2001 r., skarga nr 33071/96, *Jan Malhous v. Republika Czeska* (www.echr.coe.int).

¹¹¹ J. Barcz, J. A. Frowein, op. cit.

v. Rumunia ETPC potraktował skargę jako dopuszczalną¹¹². W wyroku z 3 grudnia 2002 r., ETPC uznał w odniesieniu do osoby skarżącej brak pogwałcenia prawa określonego w art. 1 Protokołu Nr 1 do EKPC, uznając naruszenie art. 6 § 1 EKPC¹¹³. Skarga złożona w sprawie *Wolf-Ulrich von Maltzan i inni v. Niemcy* dotyczyła wywłaszczeń dokonanych w latach 1945–1949 w radzieckiej strefie okupacyjnej oraz po 1949 r. przez władze NRD¹¹⁴. Decyzją z 2 marca 2005 r. ETPC uznał skargę przeciwko Niemcom za niedopuszczalną¹¹⁵. ETPC w decyzji z 7 października 2008 r. potwierdził dotychczasową linię orzeczniczą, prezentowaną w wyżej przedstawionych sprawach¹¹⁶.

ETPC w decyzji wydanej 7 października 2008 r. w sprawie *Preussische Treuhand GmbH & CO. Kg A.A. v. Polska* stwierdził konsekwentnie, że żądanie zwrotu niemieckiego mienia nie może być oceniane w oparciu regulację EKPC i Protokołu Nr 1, skoro wywłaszczenia nastąpiły przed datą ratyfikacji tych aktów przez Polskę¹¹⁷. ETPC uznał, że pozbawienie własności obywateli niemieckich nie stworzyło ciągłej sytuacji pozbawienia prawa, które zaistniało w stanie faktycznym spraw *Titina Loizidou v. Turcja* i *Cypr v. Turcja*¹¹⁸. Tym samym działania podjęte przez Polskę wobec Niemców, powodujące utratę własności, należy traktować jako jednorazowe zdarzenie prawne¹¹⁹.

ETPC dostrzegł w decyzji z 7 października 2008 r., że skarżący lub ich spadkodawcy utracili usytuowane aktualnie w Polsce mienie w różnych okolicznościach i w różnych datach, poczynając od stycznia 1945 r. ETPC wskazał, że pomiędzy dniem 6 maja 1945 r. a dniem 15 listopada 1946 r. Polska przyjęła szereg aktów prawnych, zmierzających do przejęcia ponemieckiego mienia państwowego i prywatnego na terytoriach położonych na wschód od Odry i Nysy, tj. Ustawę z 6 maja 1945 r. o majątkach opuszczonych i porzuconych¹²⁰, Dekret z 8 marca 1946 r. o majątkach opuszczonych i ponemieckich¹²¹, Dekret z 6 września 1946 r. o ustroju rolnym i osadnictwie na obszarze Ziemi Odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska¹²², Dekret z 15 listopada 1946 r.

¹¹² Decyzja ETPC z 10 października 2000 r., skarga nr 30324/96, *Elena Smoleanu v. Rumunia* (www.echr.coe.int).

¹¹³ Wyrok ETPC z 3 grudnia 2002 r., skarga nr 30324/96, *Elena Smoleanu v. Rumunia* (www.echr.coe.int).

¹¹⁴ M. A. Nowicki, *Powiernictwo Pruskie bez szans na wygraną*, Rzeczpospolita z 22 grudnia 2006 r., s. C3.

¹¹⁵ Decyzja ETPC z 2 marca 2005 r., skarga nr 71916/01, *Wolf-Ulrich von Maltzan i inni v. Niemcy* (www.echr.coe.int).

¹¹⁶ R. Grzeszczak, *Problematyka roszczeń majątkowych w stosunkach polsko-niemieckich* [w:] *Problemy prawne w stosunkach polsko-niemieckich u progu XXI wieku*, red. W. Czapliński, B. Łukańko, Gdańsk 2009, s. 160.

¹¹⁷ S. Jarosz-Żukowska, op. cit.

¹¹⁸ Wyrok ETPC z 10 maja 2001 r., skarga nr 25781/94, *Cypr v. Turcja* (www.echr.coe.int); na temat spraw *Titina Loizidou v. Turcja* i *Cypr v. Turcja* szerzej: M. Bothe, op. cit., s. 617–618.

¹¹⁹ B. Sierakowski, op. cit., s. 92.

¹²⁰ (Dz. U. z 7 maja 1945 r. Nr 17, poz. 97).

¹²¹ (Dz. U. z 19 kwietnia 1946 r. Nr 13, poz. 87).

¹²² (Dz. U. z 14 października 1946 r., Nr 49, poz. 279).

o zajęciu majątków państw pozostających z Państwem Polskim w stanie wojny w latach 1939–45 i majątków osób prawnych i obywateli tych państw oraz o zarządzie przymusowym nad tymi majątkami¹²³. ETPC wskazał, że polskie akty normatywne zostały przyjęte w wyniku zawarcia Umowy Jałtańskiej z 11 lutego 1945 r.¹²⁴ i Umowy Poczdamskiej z 2 sierpnia 1945 r. Polskie ustawy i dekrety pozostawały w zgodzie z ustaleniami Wielkich Mocarstw, dotyczącymi odszkodowań wojennych dla Polski. Odszkodowania zostały pokryte z będącego wcześniej własnością niemiecką mienia położonego na terytorium Polski, w tym na obszarach na wschód od Odry i Nysy. W Umowie Poczdamskiej zostały również uregulowane wysiedlenia ludności niemieckiej z Polski¹²⁵.

W decyzji z 7 października 2008 r. ETPC wskazał, że w okresie od stycznia do kwietnia 1945 r. ludność niemiecka w obawie przed ofensywą Armii Czerwonej opuszczała obszary położone na wschód od Odry i Nysy Łużyckiej, kierując się w głąb Niemiec¹²⁶. W tym miejscu warto wskazać, że gdy front radziecki przesuwał się coraz bardziej na zachód, ze strony niemieckiego dowództwa wyrażano obawy o represje ze strony Armii Czerwonej¹²⁷. Należy jednak zauważyć, że ucieczka niemieckiej ludności cywilnej była aż do ostatniej chwili zabroniona przez władze III Rzeszy¹²⁸. W latach 1944/1945 hitlerowcy ewakuowali niemiecką ludność cywilną z Europy Wschodniej¹²⁹. Niemcy zostali zmuszeni do opuszczenia Śląska, Pomorza i Prus Wschodnich, za sprawą rozkazów ewakuacyjnych, wydawanych przez hitlerowskich dowódców¹³⁰. Rozpoczęły się równoległe ucieczki Niemców przed Armią Czerwoną¹³¹. Ewakuacja i ucieczka niemieckiej ludności cywilnej nabrały masowego charakteru, gdy z początkiem 1944 r. Armia Czerwona wkroczyła na terytorium Prus Wschodnich¹³². Ewakuacja ludności niemieckiej z Górnego Śląska rozpoczęła się w styczniu 1945 r.¹³³. Ewakuacje Niemców

¹²³ (Dz. U. z 25 listopada 1946 r. Nr 62, poz. 342).

¹²⁴ Umowa Jałtańska z 11 lutego 1945 r. (<http://avalon.law.yale.edu/wwii/yalta.asp>), [data dostępu: 5 września 2016 r.].

¹²⁵ Decyzja ETPC z 7 października 2008 r., skarga nr 47550/06, *Preussische Treuhand GmbH & CO. Kg A.A. v. Polska* (www.echr.coe.int).

¹²⁶ B. Sierakowski, op. cit., s. 81.

¹²⁷ D. Brandes, *Flucht und Vertreibung (1938–1950)*, Europäische Geschichte Online (<http://www.ieg-ego.eu/brandesd-2011-de>), [data dostępu: 5 września 2016 r.].

¹²⁸ A. Surmiński, *Der Schrecken hatte viele Namen [w:] Flucht und Vertreibung. Deutschland zwischen 1944 und 1947*, red. F. Grube, G. Richter, Hamburg 1980, s. 66.

¹²⁹ Decyzja ETPC z 7 października 2008 r., skarga nr 47550/06, *Preussische Treuhand GmbH & CO. Kg A.A. v. Polska* (www.echr.coe.int).

¹³⁰ J. Zägel, R. Steinweg, *Vergangenheitsdiskurse in der Ostseeregion*. Band 2, Berlin 2007, s. 132.

¹³¹ C. Paver, *Refractions of the Third Reich in Germany and Austrian Fiction and Film*, Oxford 2007, s. 62.

¹³² J. Pešek, *Der internationale Rahmen der Zwangsaussiedlung der Sudetendeutschen [w:] Geschichte verstehen, Die Entwicklung der deutsch-tschechischen Beziehungen in den böhmischen Ländern, 1848–1948*, red. Z. Beneš, V. Kural, Praha 2002, s. 206.

¹³³ B. Nitschke, *Wysiedlenie ludności niemieckiej z Polski w latach 1945–1949*, Zielona Góra 1999, s. 56.

trwały do końca II wojny światowej¹³⁴. Na tereny Niemiec trafiła ludność zarówno ewakuowana przez wojsko, jak i uciekająca panicznie przed wojskami radzieckimi¹³⁵. ETPC stwierdził, że Polska wówczas ani *de iure*, ani *de facto* nie sprawowała kontroli nad obszarami, które stały się częścią polskiego terytorium¹³⁶. Z uwagi na brak jurysdykcji *ratione personae*, przesiedleni w tym czasie Niemcy nie mogą niczego żądać od Polski, gdyż nie jest ona właściwym adresatem roszczeń¹³⁷. ETPC tym samym nie uznał odpowiedzialności Polski za naruszenie art. 3 EKPC i odrzucił skargi¹³⁸.

A. Nowicka i S. Sołtysiński podkreślają, że w odniesieniu do mienia przejętego przez państwa przed datą ratyfikacji EKPC i Protokołu Nr 1, ETPC pozostawia decyzję o wydaniu przepisów restytucyjnych leży w gestii państw¹³⁹. ETPC również w decyzji z 7 października 2008 r. odniósł się do tej kwestii, uznając, że art. 1 Protokołu Nr 1 nie może być interpretowany jako nałożenie ogólnego obowiązku na państwo w zakresie zwrotu mienia, które zostało wywłaszczone przez państwo przed ratyfikacją ETPC. Polska nie ma zatem obowiązku przyjęcia ustawy przewidującej zwrot majątków wywłaszczonym po II wojnie światowej Niemcom¹⁴⁰. Warto w tym miejscu nadmienić, że istnieją merytoryczne i obiektywne argumenty, uzasadniające odmienne potraktowanie w ramach reprivatyzacji osób dotkniętych nacjonalizacją i osób, których mienie zostało wywłaszczone w ramach odszkodowań wojennych, poprzez zamknięcie niemieckim obywatelom drogi prawnej do zwrotu majątków¹⁴¹.

Na decyzję z 7 października 2008 r., wydaną w odniesieniu do skarg złożonych przez Powiernictwo Pruskie, ETPC powołał się także w kolejnych sprawach, w których uznał niedopuszczalność skarg przeciwko Polsce. 9 grudnia 2008 r. zostały wydane decyzje odrzucające skargi w następujących postępowaniach:

¹³⁴ T. Völkerling, *Die Musealisierung der Themen Flucht, Vertreibung und Integration. Analysen zur Debatte um einen neuen musealen Gedenkort und zu historischen Ausstellungen seit 1950*, [w:] *Zur Ästhetik des Verlusts. Bilder von Heimat, Flucht und Vertreibung*, red. E. Fendl, Münster 2010, s. 72.

¹³⁵ P. Madajczyk, op. cit., s. 22.

¹³⁶ S. Jarosz-Żukowska, op. cit.; J.-P. Sommer, *Normen als Grund bilateraler Außenpolitik: die deutsche Außenpolitik gegenüber Polen am Anfang des 21. Jahrhunderts*, Wiesbaden 2015, s. 206.

¹³⁷ B. Sierakowski, op. cit., s. 81.

¹³⁸ Decyzja ETPC z 7 października 2008 r., skarga nr 47550/06, *Preussische Treuhand GmbH & CO. Kg A.A. v. Polska* (www.echr.coe.int).

¹³⁹ A. Nowicka, S. Sołtysiński, *Refleksje na temat rekompensat za mienie znacjonalizowane po II wojnie światowej* (http://www.um.warszawa.pl/sites/default/files/attach/aktualnosci/studia_i_analazy_sn_t_iii_2016.pdf), [data dostępu: 5 września 2016 r.].

¹⁴⁰ Decyzja ETPC z 7 października 2008 r., skarga nr 47550/06, *Preussische Treuhand GmbH & CO. Kg A.A. v. Polska* (www.echr.coe.int).

¹⁴¹ J. Barcz, J. A. Frowein, op. cit.; D. Arciszewska-Mielewczyk, *Roszczenia niemieckie – historia nigdy nie przemija* [w:] *Jak zabezpieczyć polską własność w północnej i zachodniej Polsce przed roszczeniami niemieckimi. Rozszerzenie Unii Europejskiej w 2004 roku a roszczenia niemieckie*, red. I. Arent, M. Libicki, D. Arciszewska-Mielewczyk, Olsztyn 2008, s. 140.

*Heinrich Fenske v. Polska*¹⁴², *Franz Heuer v. Polska*¹⁴³, *Markward von Loesch v. Polska*¹⁴⁴, *Wilhelm Marrek v. Polska*¹⁴⁵, *Gerhard Stumpe v. Polska*¹⁴⁶, *Elwira Toscano v. Polska*¹⁴⁷, *Karin Emma Alma Zimmermann v. Polska*¹⁴⁸.

Spośród wyżej wymienionych spraw na uwagę zasługuje sprawa opatrzona sygnaturą 13410/07. 22 lutego 2007 r. wpłynęła do ETPC skarga przeciwko Polsce, w której Franz Heuer domagał się zwrotu obrazów należących przed II wojną światową do rodziny Ingenheimów, a aktualnie znajdujących się w Polsce. Skarżący podnosił sprzeczność z art. 1 Protokołu Nr 1 do EKPC wywłaszczenia, które zostało dokonane na podstawie przepisów Dekretu z 8 marca 1946 r. o majątkach opuszczonych i poniemieckich¹⁴⁹. Decyzją z 9 grudnia 2008 r. ETPC uznał skargę za niedopuszczalną w całości, nie dopatrując się naruszenia przez Polskę art. 1¹⁵⁰. ETPC nie uzasadniał szczegółowo decyzji i odwołał się do rozważań prawnych, zawartych w decyzji z 7 października 2008 r. odrzucającej skargi złożone przez Powiernictwo Pruskie¹⁵¹.

5. Podsumowanie

W świetle powołanego orzecznictwa ETPC, odnoszącego się do spraw wszczętych przeciwko Polsce, należy potwierdzić niedopuszczalność podważania legalności dokonanych przez Polskę powojennych wywłaszczeń niemieckich majątków prywatnych w oparciu o unormowania zawarte w EKPC i Protokole Nr 1 do EKPC.

Skoro EKPC weszła w życie w odniesieniu do Polski 19 stycznia 1993 r., a Protokół Nr 1 – 10 października 1994 r., należy spodziewać się konsekwentnego odrzucenia przez ETPC ewentualnych kolejnych skarg przeciwko Polsce z uwagi na niedopuszczalność *ratione temporis*, zgodnie z prezentowaną dotychczas linią orzecniczą.

¹⁴² Decyzja ETPC z 9 grudnia 2008 r., skarga nr 28742/08, *Heinrich Fenske v. Polska* (www.echr.coe.int).

¹⁴³ Decyzja ETPC z 9 grudnia 2008 r., skarga nr 13410/07, *Franz Heuer v. Polska* (www.echr.coe.int).

¹⁴⁴ Decyzja ETPC z 9 grudnia 2008 r., skarga nr 7948/07, *Markward von Loesch v. Polska* (www.echr.coe.int).

¹⁴⁵ Decyzja ETPC z 9 grudnia 2008 r., skarga nr 28716/08, *Wilhelm Marrek v. Polska* (www.echr.coe.int).

¹⁴⁶ Decyzja ETPC z 9 grudnia 2008 r., skarga nr 7913/07, *Gerhard Stumpe v. Polska* (www.echr.coe.int).

¹⁴⁷ Decyzja ETPC z 9 grudnia 2008 r., skarga nr 11172/07, *Elwira Toscano v. Polska* (www.echr.coe.int).

¹⁴⁸ Decyzja ETPC z 9 grudnia 2008 r., skarga nr 5239/07, *Karin Emma Alma Zimmermann v. Polska* (www.echr.coe.int).

¹⁴⁹ Decyzja ETPC z 9 grudnia 2008 r., skarga nr 13410/07, *Franz Heuer v. Polska* (www.echr.coe.int).

¹⁵⁰ S. Jarosz-Żukowska, op. cit.

¹⁵¹ Decyzja ETPC z 7 października 2008 r., skarga nr 47550/06, *Preussische Treuhand GmbH & CO. Kg A.A. v. Polska* (www.echr.coe.int).

Ustawodawca jest uprawniony do pominięcia określonego kręgu podmiotów w przyszłej ustawie reprivatyzacyjnej. Reprivatyzacja może odnosić się jedynie do osób dotkniętych nacjonalizacją, nie zaś do osób, których mienie zostało wywłaszczone w ramach odszkodowań wojennych. Również skargi przeciwko Polsce, które mogłyby z tego tytułu wpłynąć do ETPC, zostaną odrzucone. Dodatkowo warto zauważyć, że skoro polskie akty normatywne odnoszące się do wywłaszczeń niemieckiego mienia po II wojnie światowej nie były przeszkodą w akcesji Polski do Unii Europejskiej, nie istnieje konieczność objęcia reprivatyzacją wywłaszczonych Niemców.

INDEFEASIBILITY OF THE EFFECTS OF EXPROPRIATION OF GERMAN PRIVATE PROPERTIES AFTER THE WORLD WAR TWO IN THE LEGAL PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Key words: World War Two, European Convention on Human Rights, European Court of Human Rights, war reparations

Summary

The article examines the aspects of the admissibility of applications against Poland, which concern the effects of expropriation of German private properties after the World War Two. This issue was a subject of decisions given by the European Court of Human Rights.

The applications cannot be declared admissible. The Court's jurisdiction *ratione temporis* covers only the period after the date of ratification of the European Convention on Human Rights and Protocol No 1 by Poland. The expropriations of German assets were instantaneous acts and do not produce a continuing violation of Article 1 of Protocol No. 1.

Poland has no duty to enact laws providing for restitution of confiscated German properties or compensation for expropriated assets.